

УДК 1(091)

Завгородній Р. О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ТРАНСКРИТИКА. ДІАЛЕКТИКА. КРИЗА

Дана стаття присвячена аналізу методологічних складових „Транскритики” Кодзіна Каратані. Пропонуючи читати „Маркса через Канта та Канта через Маркса”, Каратані дещо обходить стороною діалектику, що неприпустимо в дискурсі, у якому йдеться мова про Маркса. До того ж, транскритика має значні претензії щодо звання нової методології. І в цьому випадку їй просто необхідно рахуватись з таким явищем в історії філософії як діалектика. Криза виступає тим, що дозволить нам співвіднести транскритику та діалектику, оскільки дає можливість виявити межу як однієї так і іншої.

Ключові слова: транскритика, діалектика, криза, паралаксний розрив.

Эта статья посвящена анализу методологических составляющих «Транскритики» Коджина Каратани. Предлагая читать «Маркса через Канта и Канта через Маркса», Каратани обходит стороной диалектику, что недопустимо в дискурсе, в котором речь идет о Марксе. К тому же, транскритика имеет значительные претензии на звание новой методологии. И в этом случае ей просто необходимо считаться с таким явлением в истории философии как диалектика. Кризис выступает тем, что позволит нам соотносить транскритику и диалектику, поскольку дает возможность определить границу как первой так и второй.

Ключевые слова: транскритика, диалектика, кризис, паралаксный разрыв.

This article devote to the analysis of the methodological composites of the „Transcritique” by Kojin Karatani. Karatani propose to read „Marx via Kant and Kant via Marx” but he walk away from dialectic. This act unacceptable in the discourse about Marx. In addition, transkritique has considerable claims to be a new methodology. And in this case, she just need to reckon with such phenomenon in the history of philosophy as dialectic. Crisis advocates that will allow us to relate transkritique and dialectic, as it enables to determine the boundary of both.

Key words: transcritique, dialectics, crisis, parallax gap.

Звичайна газета з оголошеннями дає нам чудовий приклад паралаксного розриву в дії. І, не зважаючи на те, що подібна ілюстрація є дещо незвичайною для академічного філософського дискурсу, я почну саме з неї. Візьмемо приклад двох газетних оголошень із рубрики „Знайомства”, де молодий чоловік шукає дівчину для стосунків і дівчина шукає хлопця з цією ж метою: „Охайний чоловік, 28 років, з достатком, зустрінеться з красивою дівчиною для створення стосунків” та „Красива дівчина 90/60/89, 22 роки, познайомиться з чоловіком, без матеріальних складнощів, для створення стосунків”. На перший погляд може здатися, що саме ці двоє ідеально підходять одне одному. Але, якщо поглянути на цю ситуацію під іншим кутом, то можна побачити патологічну неможливість зустрічі наших ілюстративних героїв. Адже вектори їхніх бажань не йдуть на зустріч одне одному, а навпаки розходяться в різні боки. Бо чоловік „не шукає ту дівчину, яка шукає його” і навпаки. Тобто така деталь нашого буденного життя робить нас свідками *ілюзорної* взаємодії двох несумісних перспектив. І якщо суто логічно нам може здатися, що синтез цих перспектив очевидний (у вигляді бажаних відносин, що зняли опозицію самотностей), то *транскритично* цей синтез неможливий. Якщо ми побачимо за фігурами чоловіка та дівчини не лише суб’єктів, що „живуть життя”, але й трансцендентальні позиції („кохання існує і ми про це знаємо, але не можемо вивести жодної позитивної доктрини щодо того, чим воно є”), що роблять їх життя життями, то ми обов’язково зіштовхнемось із тим, що Каратані називає *паралаксним розривом*, який може бути в тій мірі субстанційним, в якій цього потребує детермінована ним ілюзія. У такому разі виникає питання щодо *предмету* нового явища в історії філософії, що зветься транскритика. Адже якщо предметом транскритики є „*критичні коливання*” відносно місця розгортання різноосновних дискурсів, що спричинені різним баченням розриву, а цей розрив несубстанційний і є результатом оптичного дефекту, то сам цей предмет ставиться під сумнів. До того ж ми маємо ще одну пізнавальну стратегію, яка працює з протилежними позиціями (теза та антитеза) й впроваджує вирішення такої позиційної боротьби у вигляді синтезу. Ця стратегія – діалектика. І

ми не можемо не рахуватись із нею, намагаючись довести пріоритети транскритики. Ось чому виникає резонне питання: чи є транскритика продуктивнішою за діалектику? Але це питання можна поставити й по-іншому: *чи може діалектика бути критичною?* Останнє формулювання набуває актуальності за урахування статусу діалектики, який значно змінився майже одразу після смерті Гегеля. У післяслові до другого видання першого тому „Капіталу” Маркс відмічає тенденцію „третирувати Гегеля як „мертвого собаку”” [5, с. 19]. Хоча „саме Гегель перший дав вичерпну і свідому картину її [діалектики – Р. З.] загальних форм руху” [5, с. 19].

Карл Поппер у своїй доповіді „Що таке діалектика?” представляє останню як частковий випадок „загального методу спроб та помилок”. Він відмовляє діалектиці не тільки в універсальності, але і в претензіях на звання методу. Подібна деструктивна критика допоможе встановити дискурсивну межу діалектики, що дозволить уникнути її дифузії з транскритикою. Приведу кілька цитат, що найбільш повно характеризують позицію Поппера в даному питанні: „<...> діалектики кажуть, що теза „створює” свою антитезу. Насправді ж лише наша критична установка створює антитезу, і там, де вона відсутня, ніяка антитеза створена не буде” [6]; „<...> у разі визнання двох висловів, що суперечать одне одному, доведеться визнати будь-який вислів: адже з пари суперечливих висловів можна з повним правом вивести все що завгодно” [6]. Дане бачення діалектики відкриває її межу – *вона не може бути критичною*.

Якщо дозволити собі відступ від академічного бачення діалектики, то її можна назвати методом кризи. Адже, що покладено між тезою та антитезою? Розрив, що дозволяє встановити розрізнення між однією позицією та іншою, що дозволяє побачити їх „боротьбу та єдність”. Тобто, антитеза – це не просто теза зі знаком „мінус”. *Антитеза – це теза на тій стороні розриву*. А розрив – це завжди криза, своєрідне порушення безперервності, а значить і пізнавальної перспективи. Критика ж – це акт знаходження протиріч. Звідси можна зробити висновок, що критика завжди існує в модусі кризи. Влучно з цього приводу пише Поль де Ман в своїй статті „Критика та криза”: „<...> поняття кризи та критики настільки тісно пов’язані, що нескладно помітити: будь-яка критика являється в модусі кризи. В такому випадку говорити про кризу критики в певній мірі зайве” [4]. Та у даному випадку не буде зайвим сказати про кризу діалектики. Нездатність побачити власну межу, робить її вразливою для паралаксу. Поппер вважає: „<...> якщо теорія містить протиріччя, то з неї витікає все на світі, а це означає, що не витікає нічого” [6]. Цю тезу можна записати на рахунок деструктивної критики діалектики, на рахунок *принципової* позиції. Але, з іншого боку, Поппер має рацію: розрив породжує безліч перспектив, що викривлені позиційною боротьбою відносно самого розриву; розрив – це те, що дає можливість вибору довільної позиції, адже сам він не є джерелом позитивного знання. Така логіка спонукає нас до сприйняття світу як *світу-кризи*, коли будь-який пізнавальний акт вже викривлений паралаксною оптикою.

У даному разі ми отримуємо майже кантівську антиномію: *світ перебуває в кризі – кризовим є сприйняття цього світу*. Кожне поняття цієї антиномії потребує спеціального пояснення. Почнемо з того, що таке *світ*. Світ – це онтолого-гносеологічний горизонт, тобто увесь *спектр значень*, який може бути охоплений (а часто і уявлений) спостерігачем. Говорячи про *сприйняття* ми маємо на увазі *методологію*, те, яким чином структурується вищезазначений спектр та за яким критерієм розставляються пріоритети. У даному випадку мова йде про те, що сприйняття світу – це вже рефлексивний акт, який не залишає можливості для довільного вибору перспектив. *Криза* – це завжди *розрив*. І тут треба усвідомити, що кожен розрив у онтолого-гносеологічному горизонті є кризовим, навіть якщо він приводить до позитивних зрушень (як у випадку з науково-технічними революціями).

Сама криза теж може бути представлена на двох рівнях: фізики – те, як вона функціонує; та дизайну – це те, що вище було визначено як *світ-криза* [*1]. Прийняття *світу-кризи* за дизайн дає можливість побачити те, як змінився цей світ. Каратані стверджує, що Маркс був тим, кому вдалось схопити паралакс у якості економічної кризи. І тоді виникає закономірне питання: якщо наша економічна криза відбувалась за тим сценарієм, який описав ще Маркс, то чому ефекти цієї кризи були зовсім іншими ніж за часів Маркса? *Чому за старої фізики ми маємо новий дизайн?* Відповідь криється у специфіці сприйняття *паралаксного розриву* [*2], що і лежить в основі кризи. Нагадаю, що паралаксом в фізиці називається видиме зміщення об’єкта, що викликане зміною в положенні спостерігача. При цьому, філософський контекст паралакс набуває при розумінні того, що зі зміною об’єкта змінюється і суб’єкт. І Каратані і Жижек пишуть про цей суб’єкт, як про якийсь (трансцендентальний) Х, темну пляму, що не може повною мірою себе відрефлексувати. Саме через це і встановлюється

взаємний зв'язок між спостерігаючим суб'єктом та сприйманим об'єктом. Це вже не зовсім теорія відображення, бо свідомість не просто віддзеркалює світ, а сама є необхідним моментом дзеркала світу. Суб'єкт не просто відображення світу – він бачить цей світ у якості власної проекції. Тому світ не може сприйматись по-іншому, ніж кризовий світ, враховуючи „темну пляму суб'єкта”. Це те, що Жижек називає матеріалізмом: „Матеріалізм криється, скоріше, у рефлексивному повороті, завдяки якому я сам опиняюсь включеним в картину, що конституїрована мною” [2, с. 24]. А Каратані – можливістю практики, коли певне бачення цього світу (транскритичне) приводить до його зміни.

Та між цими двома авторами існує одна принципова розбіжність. Не зважаючи на те, що обидва філософи виходять з одного положення – *наше сприйняття світу викривляється паралаксною оптикою* – вони за допомогою різних методів працюють з самим паралаксом розривом.

Каратані перший звертає увагу на паралакси і Жижек віддає йому належне. Але з самого початку свого „Паралаксного бачення” Жижек встановлює чітку дистанцію по відношенню до Каратані. Таку дистанцію допомагає тримати гегелівська діалектика. Жижек пише: „Ідея цієї книги в тому, що, взагалі не будучи непоборною перепоною для діалектики, поняття паралаксного розриву є ключем, що дозволяє нам розпізнати його підірване ядро” [2, с. 12]. Тобто для цього словенського філософа немає ніякої проблеми в тому, що паралакс являє собою співставлення *несумісних перспектив*, як він відмічає: наче ми потрапили на протилежну сторону стрічки Мьобіуса. Ще у своєму „Піднесеному (sublime) об'єкті ідеології” він ставить за мету встановлення розрізнень та їх усвідомлення – наше сприйняття світу саме таке і не може бути іншим. Мова йде не про використання діалектики як методу, а про своєрідну пропедевтику цього методу – спочатку треба навчитись матеріалістично бачити цей світ, бачити той момент, коли суб'єкт є для себе непоборним трансцендентальним Х.

Каратані ж намагається уникати діалектики, протиставляючи їй *критику* у кантівському її розумінні. Він прирівнює паралакс до антиномії, розв'язання якої можливе лише за умови певного „стрибка віри”, „salto mortale”. Саме тому один із розділів його „Транскритики” називається „Криза синтезу”. Каратані виділяє два модуси бачення розриву – *ex ante facto* та *ex post facto* – і стверджує, що синтез не можливий, якщо бачити його з позицій „до факту” самого синтезу. Тобто, ні одна з тез антиномії не дає власного логічного вирішення у якості синтезу [10, pp. 185-193]. І в цьому випадку нам може допомогти лише критична пропедевтика Канта.

Жижеківський „гегелівсько-лаканіанський” підхід до паралаксного розриву та транскритичний підхід Каратані породжують різні перспективи стосовно сучасного капіталізму. Для Жижека сучасний стан капіталізму, „віртуального капіталізму”, є першим кроком до свободи: „він зіштовхує нас із тим фактом, що причина наших страждань та уярмлення – це не сама об'єктивна реальність (її не існує), а наше бажання, наша жага матеріальних речей, наша занадто сильна до них прив'язаність” [2, сс. 74-75]. Каратані пише про подібні речі, але називає їх *драйвом* капіталу, жагою до накопичування та збільшення оберту капіталу. Цей драйв подібний до „товарного фетишизму”, та сам Каратані схиляється до того, щоб називати його „грошовим фетишизмом”. Сам факт розриву в процесі „Г-Т-Г” на автономні „Г-Т” та „Т-Г” породжує такий драйв, бо товари можуть бути продані ще до їх виробництва. В цьому полягає сутність *кредиту*. Така можливість кредитного капіталу приводить до того, що процес „Г-Т-Г” стає процесом „Г-Г”. Каратані відмічає: „Сутність кредиту лежить у відхиленні від критичного моменту, характерного позиції того, хто продає – у відкладанні наявної перепоми на майбутнє” [10, р. 219]. Тобто розрив у процесі обігу капіталу між „продажем” та „купівлею” і є тим моментом, що ріднить критику та кризу. Обсесивне кредитне відкладання цього розриву позбавляє нас можливості апелювати до трансцендентного, що вириває критичне жало спостерігача. У випадку з процесами „Г-Т” та „Т-Г” ми зіштовхуємось з непоборною проблемою для діалектики як і у випадку з пошуком „чоловік-дівчина” та „дівчина-чоловік”, коли зняття через *заперечення заперечення* неможливе. „Г-Т” – це автономний процес, як і „Т-Г”. Ні один із даних актів не є запереченням іншого. „Г-Т” та „Т-Г” – це дві тези, які стоять по різні боки розриву. І якщо ми відмовляємось від критичного бачення цих тез на користь тези та антитези, то ми тільки вкорінюємо безперервну зміну позицій Раба та Пана. Ми постійно будемо свідками зняття протиріччя і встановлення нового протиріччя через заперечення тієї тези, що виникла як результат синтезу. Те ж можна сказати і про двоїстий характер товару, який описує Маркс: „Спочатку товар постав перед нами як щось двоїсте: як споживна вартість і мінова вартість. Згодом виявилось, що й праця,

оскільки вона виражена у вартості, вже не має тих ознак, які належать їй як творцеві споживних вартостей. Ця двоїста природа вміщеної в товарі праці вперше *критично* [Курсив мій] доведена мною” [5, с. 47]. Двоїстий характер товару не виражає протистояння споживної вартості та мінової вартості. Вони не є протилежностями, а виступають, скоріше, у якості можливих позицій щодо розриву, який можна назвати формою вартості. Як відмічає Маркс, „вартість товарів тим відрізняється від удовиці Квіклі, що невідомо, з якого боку за неї взятися”, адже у вартість товару „не входить жодного атома речовини природи” [5, с. 53].

Капітал намагається вийти за свої межі і навіть приймає всезагальну критику, але повністю відкидає можливість тотальної критики, що спромоглась би побачити його межу, встановлюючи інші дискурсивні умови. „Іншими словами, капіталізм проводить темпоральне відновлення своєї вродженої вади, що зветься криза, саме через це він ніколи не буде через неї зруйнований” [10, р. 157]. Ось чому програє діалектична логіка зняття капіталістичних відносин, бо діалектика не може бути критичною. Криза – це „вроджена хвороба” капіталізму, що не може його згубити. Виходить так, що суто історично у капіталізму, після кожного приступу такої хвороби залишається достатньо часу для відновлення. Ось чому для Маркса так важлива історія, а для Леніна „історичний момент”. Якщо ми скажемо, що капіталізм певним чином маніпулює історією з метою встановлення такої дистанції, з якої гравець не має можливості зійти, то тим самим визнаємо, що революція завжди має бути завчасною. Саме через це ми маємо розрізняти «діалектику зняття» та «революційну діалектику». Перша цілком підпорядковується капіталістичній логіці розвитку, яка „зрізає” синтез суспільного антагонізму, робить його недоступним. Люди можуть скільки завгодно відстоювати свої права, чи права тварин, але їм не можна ступати за межу невдоволеності у поле практики. «Революційна діалектика» представляє іншу перспективу – „права людей чи права тварин” – це моменти, які обумовлені певною історичною ситуацією; але є ще загальнолюдська мета (будь то свобода чи благо), яка може бути реалізована саме у якості критичного моменту по відношенню до суспільного антагонізму.

Майкл Уолцер у своїй „Компанії критиків” подає одну цікаву тезу: „Якщо ми нездатні апелювати до трансцендентного, то внутрішній критик перетворюється на апологета” [9, с. 15]. І цьому аргументові можна протиставити картезіанський сумнів – навіщо шукати нову фікцію тільки для того, щоб мати мету власної критики? Навіщо апелювати до „бога” чи „свободи”, якщо це поняття, які треба піддавати сумніву? У випадку з Каратані та його транскритичним методом не треба шукати нові фікції, а треба скорегувати власну пізнавальну оптику з прицілом не на одну з позицій, а на/у сам розрив.

„Транскритика” Каратані дуже схожа на посібник із серії „How to read...” Вражає те, з якою прискіпливістю Каратані знаходить історико-філософські контексти в роботах Маркса, тим самим вибудовуючи щось на зразок оптики, яка не має похибки, що зветься „паралакс”. Здається, наче Каратані спонукає нас до якогось „правильного” прочитання Маркса. І щодо цієї „правильності” можна висловитись двояко: так, як радить сам Каратані – читати Маркса через Канта та Канта через Маркса, або ж так, як Каратані не бажає читати Маркса, тобто через Гегеля. І взагалі, до чого тут „як читати” Маркса, якщо сам Каратані постійно наполягає та практичному потенціалі своєї методології? Таке ж питання можна поставити до будь-якої іншої текстологічної методи: як певне прочитання тексту, ба, навіть його розуміння, може посприяти тому, що світ зміниться? І тут треба повернутись до того фрагменту, де йдеться мова про паралакс, та випадання суб’єкта, про трансцендентальний Х. Адже, якщо ми починаємо змінювати світ з самих себе, то треба повністю відрефлексувати те, що ми зовемо „себе”. Тобто треба побачити, що ми самі випадаємо з цього світу, не маємо доступу до самих себе. Ми для себе – темна пляма, яка буде переміщуватись залежно від того, як буде змінюватись наша позиція у якості спостерігача. Треба зрозуміти, що найбільшою кризою та травмою є суб’єкт, який не може побачити своєї зовнішньої межі. Для цього треба здійснити „вихід із печери”, шлях до якого, до речі, теж відкрило певне прочитання. Тільки через певну методологію ми отримаємо доступ до самих себе. Згідно Каратані такий рух починається з інтроспекції, детального в-питування, знаходження власної межі. А для цього необхідно опинитись в розриві, що дозволить піддати сумніву існуючі перспективи [*3]. Ролан Барт влучно пише з приводу такого бачення методології (хоча саме таке бачення його і не влаштовує): „<...> метод – це завжди акт сумніву, завдяки якому ми переймаємось питанням відносно явищ випадкових чи закономірних” [1].

Каратані, уникаючи діалектики, звісно ж на користь власної транскритики, насправді ще більше вкорінює діалектику, як базову методу для розуміння сучасного світу, але це не гегелівська діалектика, а діалектика „критична”, яка народжується із транскритичного прочитання Канта та Маркса. Такий поворот у наших роздумах можливий за умови прийняття двох наступних припущень. Перше припущення належить Марксові. У післямові до другого видання першого тому „Капіталу” він пише: „Повний суперечностей рух капіталістичного суспільства найдошкульніше дає себе відчути практичному буржуа в коливаннях періодичного циклу, що його пробігає сучасна промисловість, в коливаннях, апогеем яких є загальна криза. Криза знов насувається, хоч перебуває ще в своїх підготовчих стадіях, і внаслідок широти своєї арени, внаслідок інтенсивності свого впливу вона увіб’є діалектику навіть в голови вискокоч нової пруссько-німецької імперії” [5, с. 20]. Друге припущення вже було прописане – наше сприйняття світу підлягає певному викривленню, що викликане так званими паралаксами. І зараз треба повернутись до специфіки паралаксного розриву. В фізиці паралакс має кількісну характеристику – це кут. Тобто в залежності від зміни позиції спостерігача ми міняємо цей кут. Щоб уникнути паралаксних зсувів, Каратані пропонує щось на зразок „човникового бігу” між протилежними позиціями. А це дає нам можливість якісного бачення паралаксу через „заперечення заперечення”. Першим запереченням є сам паралакс – він є викривленням реальної перспективи. Другим запереченням виступає транскритичний акт, що знімає негативний вплив паралаксу. Якщо співставити обидва припущення, то ми отримаємо наступний висновок: *будь-яка критика завжди існує в модусі кризи, а криза – це завжди привід мислити діалектично*. Тобто, якщо прийняти аксіоматичну матрицю, що задає нам транскритика відносно нового бачення історії філософії та світу, криза діалектики долається через внесення в неї критичного моменту. Гегелівська діалектика була обмежена суто історично. Маркс спробував віднайти підривне ядро діалектики, додавши їй критичного потенціалу. Але історія „зіграла злий жарт” і з самим Марксом. Але основна Марксова посилка залишається незмінною – діалектика має сильну революційну силу, і для того, щоб її реалізувати, треба побачити в діалектиці не лише боротьбу протилежностей, але й критику (межу) цих протилежностей.

ПРИМІТКИ

*1. Я й надалі буду використовувати поняття „фізика” та „дизайн” у тому розумінні, яке дає нам Жижек у своїй праці „Паралаксне бачення”. Він пише: „Мова йде про два основних рівня реальності – детерміністський фізичний рівень та „більш високий” рівень дизайну” [2, с. 225]. Часто дослідники не розділяють ці рівні, бачачи чітку спадкоємність між тим як щось працює *зсередини* і тим як це себе *проявляє*, не бажаючи бачити розриву між цими двома рівнями. Але ж від такого методу дослідження розрив між нейронними сітками мозку, наприклад, та свідомістю не зникне.

*2. З приводу паралаксу та паралаксного бачення див.: 2, 10, 7, 8, 3 зі списку літератури.

*3. Гарною ілюстрацією відносно роботи транскритики може слугувати один фрагмент книги Х’ю Лорі „Продавець пушек”. Коли у головного героя Томаса Ленга влучає куля, його товариш говорить, що ще б декілька міліметрів і куля влучила б у серце. На що той відповідає, що ще б декілька міліметрів і куля могла б взагалі не влучити. З першого погляду дану ситуацію можна розглянути як діалог песиміста та оптиміста, але ж для нас цікава сама куля – розрив, для якого не мають значення умовиводи героїв. Куля просто влучає незалежно від того, що про неї думають. Розрив просто існує незалежно від того, що про нього говорять.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Критика и истина [Електронный ресурс] / Барт Р. – Режим доступа: www.ae-lib.org.ua/texts/barthes_critique_et_verite_ru.htm
2. Жижек С. Устройство разрыва. Паралаксное видение / Жижек С.; [пер. с англ.]. – М.: Издательство «Европа», 2008. – 516 с.
3. Завгородний Р. А. Транскритическая методология К. Каратани: транспозиция / Завгородний Р. А. // – Філософські перипетії. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 877/2009. – Серія: філософія. – Харків, 2009. – с. 94-101.
4. Ман Поль де. Критика и кризис.[Електронный ресурс] / Ман Поль де. – Режим доступа: http://www.portalus.ru/modules/philosophy/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1108627210&archive=0211&start_from=&ucat=1&

5. Маркс К. Капітал. Т. 1 / Маркс К.; [пер. з нім.]. – Київ: ДержполітвидавУРСР, 1952.
6. Поппер К. Что такое диалектика? [Электронный ресурс] / Поппер К. – Режим доступа: www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Popp/dialect.php
7. Скоробогатов Д. А. Паралаксні складові методології Славоя Жижека / Скоробогатов Д. А. // Філософські перипетії. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 877'2009. – Серія: філософія. – Харків, 2009. – с. 101-106.
8. Скоробогатов Д. А. Параллаксное видение: Кодзин Каратани и Славой Жижек / Скоробогатов Д. А. // Філософські перипетії. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 812'2008, – Серія: філософія. – Харків, 2006 – с. 133-141.
9. Уолцер М. Компания критиков: Социальная критика и политические пристрастия XX века. / Уолцер М. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. – 360 с.
10. Karatani K. Transcritique: On Kant and Marx. / Karatani K.; [Trans. Sabu Koshu]. – MIT, 2003. – 336 p.